

Parapatics Andrea

Regionális nyelvi sajátosságok megjelenése és megítélése a közösségi médiában¹

E tanulmány a közösségi médiát mint az empirikus nyelvészeti kutatások egy lehetséges adatforrását vizsgálja. A digitális kommunikáció passzív megfigyelésével gyűjthető nyelvi adatok létezésére hívja fel a figyelmet, elemzett mintája ezért véletlenszerű, nem reprezentatív. A szociolingvisztikai vizsgálatokban rendkívüli jelentőségük van azoknak az információknak (más módszerekkel gyűjtött adatok mellett), amelyek minőségét nem befolyásolja a kutató jelenléte. A közösségi média tulajdonképpeni arctalansága, a szóbeliség több sajátosságát hordozó, kevésbé reflektált nyelvhasználata ilyen vágyott, megbízható adatokat eredményez. E tanulmány nagy számban mutat be saját gyűjtésű objektív és szubjektív nyelvi adatokat, azaz nyelvi tényeket és véleményeket, rávilágítva arra, hogy a minta a felhasználók preskriptív, egynormájú nyelvszemléletéről tanúskodik, amely alapján előszeretettel ítékeznek hangtani, szintaktikai és lexikai regionalizmusok, illetve használóiék felett, és javítják ki azokat. Figyelmeztet arra a szerepre is, amelyet a közösségi média a metanyelvi kompetencia fejlesztésében és az attitűdök formálásában játszhat, akár laikus felhasználók bejegyzései révén, akár célzott nyelvi ismeretterjesztés formájában.

Kulcsszavak: anyanyelv, dialektológia, digitális média, közösségi média, metanyelvi kompetencia, nyelvi attitűd, nyelvjárás, nyelvi tévhitek, regionalizmus, szociolingvisztika

1. Bevezetés

A többi tudományterülethez hasonlóan a nyelvészet is vizsgálta az internetet és következményeit. E téren talán máig a legnépszerűbb kutatási terület az internet használatából adódó nyelvi változások leírása, így az éppen aktuális neologizmusok (például *fájl*, *e-mail*, *OMG*, *LOL*, *troll*, *mém*) számba vétele, definiálása és helyesírási kérdéseinek megfontolása speciális szótárakban (Bódi 2011, Veszelszki 2012, vö. még Minya 2007, 2014 & 2019). Találkozhatunk az internetes szaknyelvet vagy éppen szlenget gyűjtő és elemző kiadványokkal (például Istók 2018), olykor az idegen eredetű szavak magyarítására törekvő listákkal is (vö. például *teleház*: Balázs 1999, *egoszörföls*: Balázs 2019). Kiapadhatatlan kutatási téma a korábban chatszobák, ma csevegőapplikációk nyelvhasználata, akár a névválasztási motivációkra (Érsok 2001), akár a szóalakok változására (például Érsok 2007), akár a nonverbalitást helyettesítő vizuális megoldásokra (például Veszelszki 2015) összpontosítva (lásd még Veszelszki 2017a). Kutatások foglalkoznak olyan újabb jelenségek nyelvi, kommunikációs, pragmatikai vonatkozásaival, mint a számítógépes játékok világa (például Balogh 2014), a halálhírek és a gyászfeldolgozás a közösségi médiában (Veszelszki & Parapatics 2014), vagy az interneten terjedő álhírek (például Veszelszki 2017b) és az áltudományos szövegek retorikája (például Falyuna 2018).

¹ E tanulmány az EFOP 3.6.1-16-2016-00015 azonosítószámú „Pannon Egyetem átfogó intézményfejlesztése az intelligens szakosodás elősegítése érdekében” című projektje keretében készült.

Az internet azonban további érdekességeket is tartogat a nyelvészeknek. A nyelv és a társadalom közötti összefüggések vizsgálatának egyik legmegbízhatóbb bázisát a résztvevő megfigyeléssel gyűjtött adatok jelentik, hiszen a beszélők ekkor tudattalanul válnak „adatközlő”-vé, így nyelvüket és gondolataikat nem igazítják a feltételezett elvárásokhoz (vö. Labov 1966). Az internetes fórumok anonimitása, a közösségi média kvázi-arctalansága és „írott beszélnyelviség”-e ezért kiváló megfigyelési terepet jelent a szociolingvisztikai vizsgálatokhoz is (vö. például Parapatics 2016 & 2020). E tanulmány ennek a jelentőségére irányítja a figyelmet saját gyűjtésű példák bemutatásával a témában, azon belül is magyar beszélők nyelvhasználatában fellelhető regionalizmusok és az ezzel kapcsolatos attitűdök kapcsán. A közösségi média felhasználóinak bejegyzései, üzenetei egyrészt objektív adatokként tartalmazhatnak táji eredetű jellemzőket (például „Élete első *karszallagja*”; „Őt sosem hagynám *cserbe*”), másrészt szubjektívként véleményüket, értékítéletüket az ilyen jelenségekkel kapcsolatban (például „Nem *-ba*, hanem *-baN*”; „Ez a borzalmas tájszólás honnan van?”), amelyek vizsgálata több tanulsággal is járhat.

A regionalizmusokkal kapcsolatos, általában negatív bejegyzések, illetve a regionalizmusok kijavítását célzó hozzászólások vizsgálata rokonítható az online verbális agresszió (vö. például da Costa Ferreira et al. 2020), illetve a tudományos vitákban megjelenő agresszív nyelvhasználat kutatásával (vö. König & Jucks 2019, akiknek eredményei szerint ez bizonyítottan csökkenti a szerző és az általa közölt információk megbízhatóságának érzését a semleges stílusú szövegekéhez képest), és még inkább a „Grammar Nazi” (magyarul: „nyelvtannáci”) kifejezéssel a köztudatba került jelenséggel, amellyel azokat a beszélőket jellemzik humoros céllal, akik nyelvi hibáik miatt szidnak vagy zaklatnak másokat. A már több évtizeddel ezelőtt is ezzel a terminussal megnevezett jelenség az utóbbi évek során egyre erőteljesebbé vált a közösségi médiában, és általában a standard nyelvi norma egyedülként való elfogadásához kötődik (vö. például Sherman & Švelch 2014).

2. A kutatás tárgya

Általános tapasztalat, hogy a felhasználók bejegyzéseinek nyelvhasználatában számos esetben tartalmaz olyan nyelvjárási eredetű jegyeket – akár tájszó, akár az írásképen tetten érhető hangtani sajátosságok és szintaxis szintjén –, amelyek a többi felhasználóból negatív reakciókat váltanak ki: ezeket a bejegyzéshez fűzött hozzászólás vagy a privát üzenetre küldött válasz formájában közlik. Emellett a közösségi média felhasználóinak saját felületén, valamint szűkebb csoportok, több száz vagy több ezer felhasználó által követett ismert vagy névtelen felhasználók bejegyzései között szintén előfordulnak a regionális nyelvi sajátosságokkal kapcsolatos vélekedések, csakúgy, mint a követett vagy fizetett hirdetésként megjelenő cikkek alatti hozzászólások között, például a címekben található regionalizmus kapcsán. E dolgozat a közösségi média felületein megjelenő nyelvjárási eredetű jelenségeket, továbbá az azokkal kapcsolatos, jellemzően negatív viszonyulás példáit mutatja be, figyelmeztetve arra, hogy a vizsgált platform ebből a szempontból a nyelvhasználattal kapcsolatos preskriptív szemlélet közvetítésének és terjesztésének egyik melegágya. Ezzel összefüggésben a dolgozat további célja, hogy a közösségi médiára mint a nyelvi adatok gyűjtésének nem elhanyagolható forrására, egyfajta digitális „terepmunka” lehetőségére és jelentőségére irányítsa a figyelmet. E ponton köszönöm meg tanulmányom névtelen lektorainak a dolgozatomhoz fűzött értékes, segítő szándékú megjegyzéseit.

3. Anyag és módszer

A közösségi média felületein saját bejegyzések, máséhoz fűzött hozzászólások formájában közölt vagy más internetes felületről megosztott cikkek és megjelenő hirdetések nyelvhasználatában megjelenő adatok között egyaránt található objektívek és szubjektívek, azaz olyanok, amelyek az adatközlő véleményétől független nyelvi valóságot jelenítik meg, így a leírt szavak írásképen nyomot hagyó regionális hangtani jelenségek (például *töllem*), alaktani sajátosságok (például *álldigál*) és tájszavak (például *vánkus*), továbbá olyanok, amelyek az adatközlőknek az ilyen nyelvi jelenségekkel kapcsolatos viszonyulásáról árulkodnak (például „ilyen szó nincs is”). Az e platformokon gyűjthető nyelvi adatok döntő része nem tudatosan közölt, azaz a felhasználók nem célzott

kutatási kérdésekre válaszolva írták megnyilatkozásait. Így az objektív adatok az adatközlővé vált felhasználók vernakuláris nyelvhasználatának részeként jelennek meg, a szubjektív adatok pedig szintén a valóságot tükrözik, hiszen mentesek a kutató elvárásaihoz való igazodás igényétől és az önreflexiótól. Az ilyen módon talált adatok ugyan véletlenszerűek, nem adnak lehetőséget rétegzett mintavételre, viszont megbízhatóak, hiszen a kutató jelenléte csupán passzív, virtuális, ezáltal nem befolyásolja az adatok tartalmát. E dolgozatnak nem a rétegzett vagy reprezentatív minta elemzése a célja, hanem az, hogy a közösségi média sajátosságaiból adódóan csupán véletlenszerűen gyűjthető adatokkal szemléltesse a közösségi média mint adatforrás szerepét a regionalizmusok és a nyelvi-nyelvjárási attitűdök kutatásában, továbbá bemutassa az adatokból levonható tanulságokat.

4. Eredmények

4.1. Objektív adatok

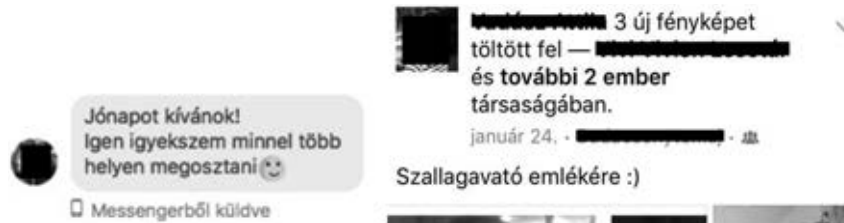
Közismert tény, hogy minél formálisabb szintéren kommunikálnak a beszélők, annál tudatosabb a nyelvhasználatuk, és minél tudatosabb, annál inkább igyekeznek közeledni a köznyelvhez és kerülni az esetleges regionalizmusokat (az audiomonitoros elméletről lásd Labov 1966). A közösségi médiára regisztrált felhasználóknak akár több ezer ismerősük is lehet, akik a profilbeállításoktól függően mindannyian olvashatják is az adott felhasználó bejegyzéseit, sőt akár olyanok is, akikkel nem áll közvetlen virtuális kapcsolatban. A felhasználók döntésétől függően ismerőssé válhat a legszorosabb családtag is, de olyan is, akivel csupán egyszer, futólag találkoztak személyesen vagy akár úgy sem (csak virtuálisan vagy úgy sem). Ez kétségkívül formális nyelvhasználati színteret jelenthetne. Az ismerősök köre (illetve az ismerősség látszata) és a szemtől szembeni kapcsolat hiánya a bejegyzések elkészítésekor és közzétételkor mégis informális környezetet sugall sokak, ha nem is mindenki számára, ami kevésbé reflektált nyelvhasználatot eredményez. Ehhez járul hozzá még a gyorsaság belső és külső igénye, illetve a nyilvánosan közzétett, de olykor csupán egyvalaki vagy egy szűkebb közösség számára írt szövegek privát vagy személyes jellege. A csevegőapplikációk színtere már egyértelműen informális, hiszen a felhasználók privát üzeneteket osztanak meg egymással, vagy egyetlen, vagy néhány másik féllel csoportos beszélgetésen belül. Miként azt korábbi tanulmányok is vizsgálták (lásd az 1. pontban), az itt folytatott üzenetváltások bár írásban zajlanak, nyelvezetük a beszélt nyelv sajátosságait hordozza, tulajdonképpeni szinkronitásuk miatt pedig sok esetben csupán annyira reflektáltak, mint az élőbeszéd. Mindebből következően a regionalizmusok éppoly természetességgel jelenhetnek és jelennek meg e felületeken, amilyen természetes tulajdonságuk az élő nyelveknek a változatosság.

A hangtani sajátosságok közül értelemszerűen csak azok észlelhetők a digitális kommunikációban, amelyek az írásképen is nyomot hagynak, így például a nyílt *ä* vagy zárt *ë*, a diftongusok, az illabiális *ã* vagy a hosszú *ā* és *ē* hangok nem. Kevésbé találkozhatunk olyan feltűnőbb nyelvjárási hangtani jelenségek írásos megjelenésével, mint az *l* kiesése és nyújtó hatása, a zöngésedés vagy az *ö*-zés (de a köznyelvi *e* ~ *ö* váltakozást mutató alakok esetén igen), hiszen ezeket éppen feltűnőségük miatt tudatosabban kerülik a beszélők írásban, és sok esetben szóban is. A legismertebb nyelvjárási alaktani és mondattani sajátosságokkal azonban feltűnőségük és gyakori megbélyegzésük ellenére is találkozhatunk a közösségi médiában, általában éppen kijavításukkal együtt. Emellett néhány alakváltozat és valódi tájszó is előfordul a közlésekben, az utóbbiak száma azonban a legkevesebb, hacsak nem kifejezetten tájszavakról készített listát közölnek és továbbítanak megosztásokkal a felhasználók, mintegy ismeretterjesztő és szemléletformáló céllal (lásd a 6. pontban).

A véletlenszerű mintában kétféle hangtani jelenség írásos megjelenésére volt példa, ezek: a magánhangzóközi mássalhangzók nyújtása (azaz intervokalikus nyújtás) és a felső nyelvállású magánhangzók rövidülése. Miként azt az 1–4. kép szemlélteti, ezek előfordulhatnak privát beszélgetésekben, a közösségi média hírfolyamán a felhasználó bejegyzéseként, más felhasználó bejegyzése alatti hozzászólásként, vagy akár a felület olyan további funkciójában is, ahol a felhasználók egymás tárgyait vásárolhatják meg. Az intervokalikus nyújtás további példái (szavanként akár több ízben is) az eredeti képek közlése nélkül: *aranyosságak*, *borzalmassan*, *karszallag*, *késszen van*, *tellik*, *terhessen*.

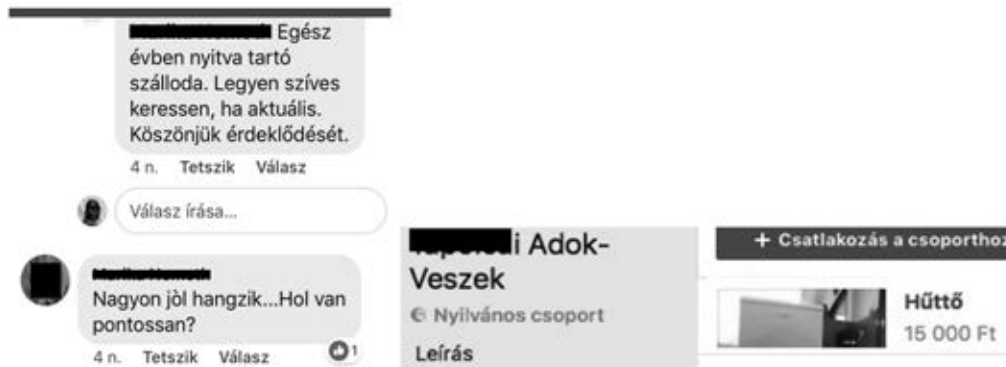
1–2. kép

Privát beszélgetésben küldött üzenet és
hírfolyamon megosztott bejegyzés intervokalikus nyújtással

3–4. kép

Más felhasználó bejegyzése alatti hozzászólás és nyilvános csoportban
eladásra kínált áru megnevezése intervokalikus nyújtással

Ugyanilyen módokon és helyeken jelennek meg a rövidülés példái is. A digitális kommunikáció egyik gyakori, bár nem kizárólagos sajátossága az ékezet nélküli használat. Ez első látásra a rövidülés jelenségére utalhat, ezért fontos megkülönböztetni azokat az üzeneteket, bejegyzéseket, amelyekben azért rövidebbek bizonyos magánhangzók, mert a felhasználó sehol sem használ ékezetes, illetve a helyesírási norma szerint hosszú ékezzel jelölendő karaktereket, vagy azért, mert használja ezeket, felső nyelvválású magánhangzói mégis rövidek (5. és 6. kép). A regionalizmusok kutatása során csupán az utóbbi típusba tartozók szolgálhatnak megbízható módon nyelvi adatként. További példák a rövidülésre: *be vagyok rugva, dülnek, hívhatlak, husáruhá, husos, husú, kidültek, legszivesebben, szinezzünk, uj, utra, zuzapörkölt.*

5–6. kép

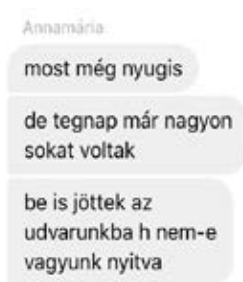
A rövidülés példái ékezeteket használó bejegyzésekben

Az alaktani jelenségek közül a leggyakoribb a *-ban/-ben* inessivusi helyviszonyrag illativusi alakban történő használata (részletesen vö. például Sinkovics 2011), amelynek megjelenésére több tucat példa található a közösségi médiában is. Néhány a sok közül (a mondatok írásképét minden esetben eredeti formában, változtatás nélkül közlöm): „abba a hatalmas vásárba nem csodálom, hogy nem találkoztunk”; „2017-be is várjuk szeretettel régi és új ügyfeleinket”; „élőbe még szebb volt”; „Amikor először vagy konditerembe”; „Elnezest csak mostanaba kicsit elvagyok havazva”; „még ebben a pár napba”; „Élj és dolgozz Portugáliába!”; „Őt sose hagyom cserbe!”; „van vki szobába?”; „Gyere Te is pirosba vagy valami ördögibe”; „A titok mindig a csokiba van”; „az árokba találtam”. Előfordul még a suksükölés, illetve szukszükölés (vö. i. m.), például: „Több mint két éve megosszuk egymással az örömünket, bánatunkat”, a nákolás, például: „Tudnák neki egy pajtást”, és a *nem-e* (lásd például a 7. képet, a jelenséghez vö. például Gallasy 2018). A mintában (eddig) két példával képviseli a jelenséget a *kellott dolgozzak* típusú szerkezet (vö. például Posgay 2000; az említett jelenségekhez általában lásd még Hegedűs 2001). Nyelvjárási alakváltozatként került még a mintába az *álldigál*, a *honnénd*, a *másutt*, a *mindég* és a *tepszi*, továbbá a 8. és 9. képen található két regionalizmus.

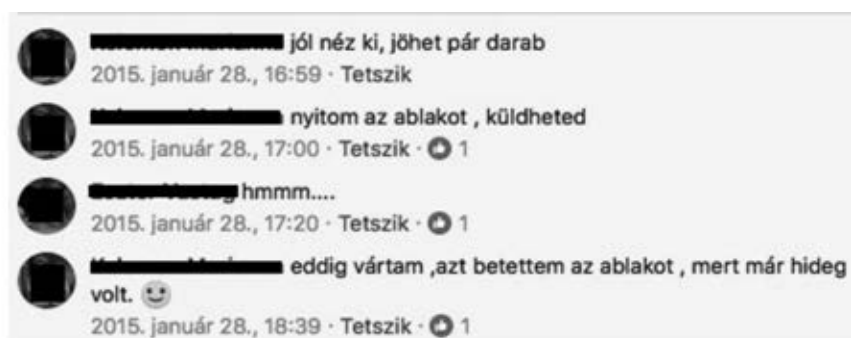
7. kép

A nem-e mondattani regionalizmus privát beszélgetésben

8. kép

Az 'asztán' jelentésben használt azt egy felhasználó saját bejegyzése alatti hozzászólásában

9. kép

A kidől ige alakváltozata egy nyilvános bejegyzésben

4.2. Szubjektív adatok

A közösségi média tulajdonképpen arctalansága révén könnyen válik az ítékezés melegágyává. A magyar beszélőkörösség körében még mindig általánosnak mondható preskriptív és egynormájú nyelvszemlélet különösen sokakat készlet arra, hogy kijavítsák mások közléseit. A hibákként értelmezett regionalizmusok írásban különösen feltűnőek és zavaróak az egyetlen helyes nyelvi megoldásban hívó felhasználók számára, amit sokszor szóvá is tesznek. A leggyakrabban a hírfolyamon terjedő cikkek címében szereplő regionalizmusok ellen emelnek szót a felhasználók, de az sem ritka, hogy akár több ezer főt számláló nyilvános vagy zárt csoportokban vet fel ilyen vonatkozású nyelvi kérdéseket a csoport kezelője vagy valamely tagja. Jelen alpont a közösségi médiában előforduló nyelvi-nyelvjárási attitűdökről árulkodó adatokat mutatja be.

A mintában egyetlen olyan példa sincs, amikor egy felhasználó saját bejegyzésének regionalizmusát tették volna szóvá ismerősei (lásd például a 2., a 8. és 9. képet). Privát beszélgetésben már előfordul néha, vagy a két felhasználó között, mint a 10. képen, vagy egy harmadik fél nyelvhasználatáról véleményt alkotva mások számára, mint a 11. képen. Néhány további példa: „Mérleghinta [...] Micsoda hivatalos megfogalmazás”; „1 szó van / Amiből sosem engedek / Ez pedig a robbanik / Mert annak csak úgy van értelme” (privát beszélgetésekből); „»terembe kerül megtartásra?« Brrr. TerembeN tartják meg. Bocsi, nem sérteni akarok, csak nem bírtam ki szó nélkül. Tényleg elnézést, remélem, nem bántó” (nyilvános esemény alatti hozzászólásban).

10–11. kép

A másik fél nyelvhasználatáról alkotott vélemény, illetve harmadik, külső fél nyelvhasználatát értékelő üzenetek megjelenése privát beszélgetésben

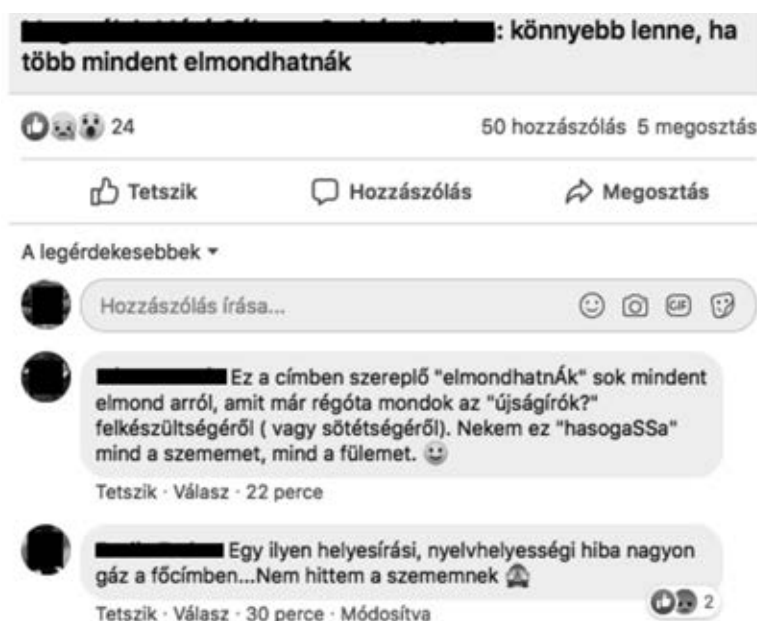

A legtöbb kijavító hozzászólás azokban az esetekben születik meg, amikor a bejegyzés szerzője ismeretlen, illetve amikor a felhasználók nem ismerik egymást sem szemtől szemben, sem virtuálisan. Amint azt a 12., a 13. és a 14. kép szemlélteti, számos felhasználó tartja fontosnak névtelen vagy számukra nem ismert szerző tollából származó, a köznyelvi norma szerint hibás alakok kiemelését és kijavítását, még akkor is, ha a bejegyzésben található regionalizmus feltételezhetően humoros célzattal került a mondatba (13. és 14. kép). A két kép csupán egy-egy töredéke a preskriptív nyelvszemléletű hozzászólások hosszú listájának. Néhány további idézet a képeken már nem olvasható megnyilatkozások közül: a 12. képen látható bejegyzés alatt: „ELMONDHATNÁK??? Kész,

vége. Hivatalosan is körbeértünk, minden hibát sikerült produkálni...”; „...elmondhatnék!”; „Ezt így ragozta tényleg »elmondhatnék«? (Tudom, nem ez a lényeg, de a címbe került.)”; „Látom másnak is szemet szúrt a helyes, illetve nem helyesírás. Több mint bosszantó ez a pongyolaság”; „Lőrincze sírva olvasná ezt a mondatot, ha mond még ez a név ma valamit”; „Kimaradt egy en betű”; „nék!!!!!!!!!!!!!!!”; „Nék.”; „MONDHATNÁÁÁÁÁK?”; „»nák«?!”; „nék”; „NÁK?”; „[az újság megszólítása], a címbe mondatot javítani kell mondhatnánk-ra! Nagyon zavaró! [az idézett interjúalany] helyesen beszél magyarul!”. A 13. képen látható bejegyzés alatt: „... az »én« és a »tudnák« az egyik legsúlyosabb egyeztetési hiba”; „Tudnák...gratula...Esetleg tudnék [...]”; „Tudnék...Nagyon szomorú hogy írni sem tudok!!!!!”; „tudnákólnál?”; „Jézusom, javítsd már ki kérlek!!! Utána írd le 100-szor, hogy TUDNÉK!”.

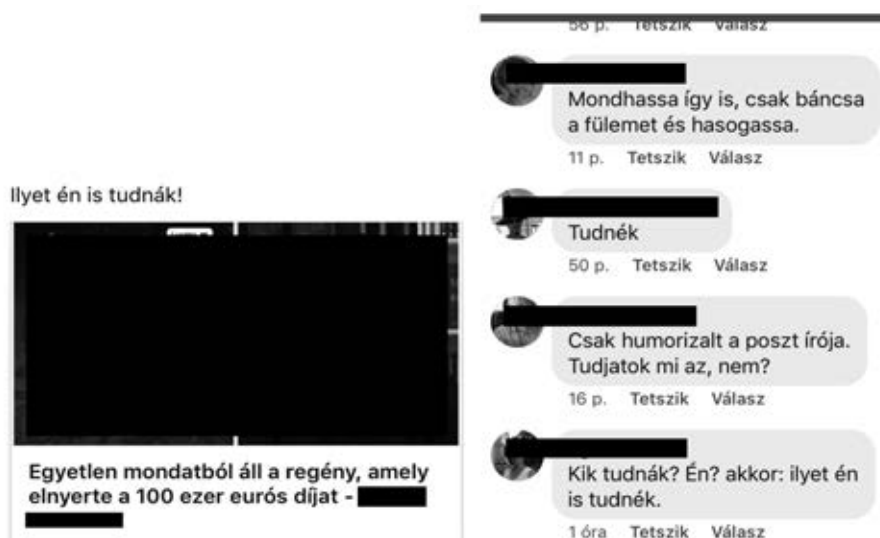
12. kép

Cikk címében szereplő regionalizmus (vagy gépelési hiba miatt annak tűnő alak) és néhány hozzászólás

13–14. kép

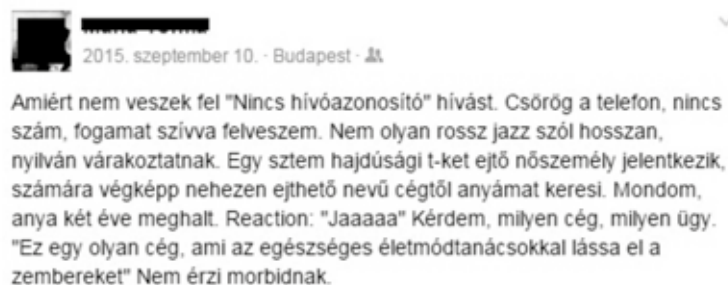
Humoros céllal használt regionalizmus a megosztott cikket bevezető mondatban és néhány hozzászólás

Ritkán, de előfordul, hogy a felhasználó saját bejegyzésében merül fel valamely nyelvjárási jelenséggel kapcsolatos vélemény, általában egy termék, vásárlási élmény, személy, rendezvény, hír vagy más esemény, történés kritizálása során, tehát negatív összefüggésben. A 15. képen látható bejegyzés nemcsak a szubjektív nyelvi adat közlésének jó példája, hanem a nyelvi értékítélet működésének is.

15. kép

Nyelvi attitűd és nyelvi értékítélet példája egy felhasználó saját bejegyzésében

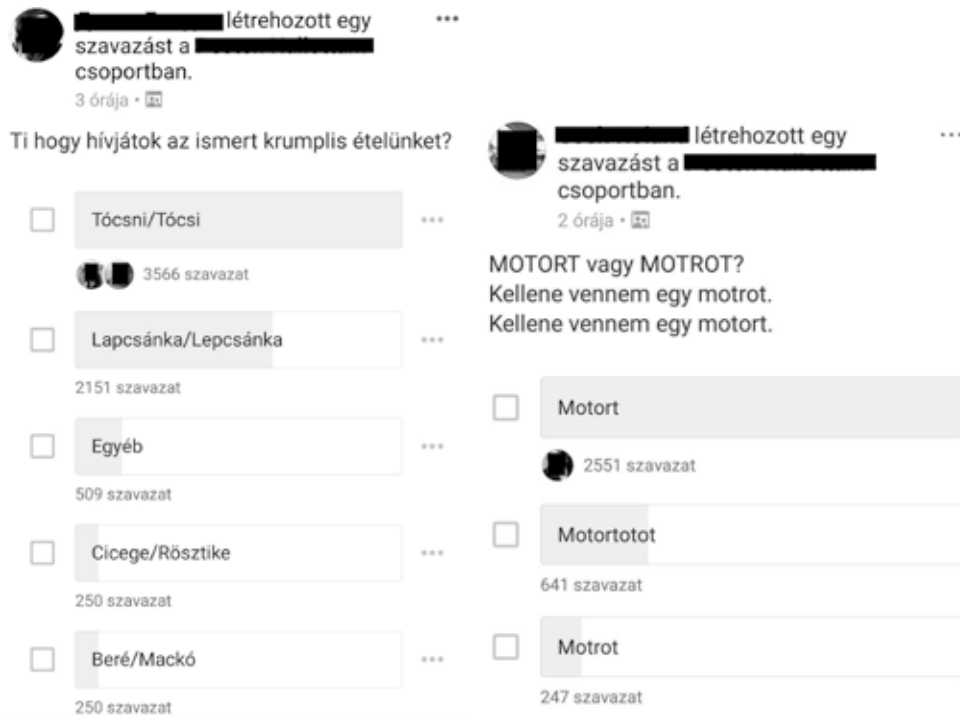

Az ehhez hasonló szubjektív nyelvi adatok megjelenése jóval gyakoribb olyan nyilvános csoportokban, amelyekhez a felhasználók csatlakozhatnak vagy amelyekbe felvételüket kérhetik, és amelyekben a tagok egy része nem ismeri egymást sem szemtől szemben, sem virtuálisan. Előfordul, hogy a tagok egy más témájú bejegyzés regionalizmusát teszik szóvá hozzászólások formájában, például: „én azt hittem, hogy az »eszek« az nem határozza meg mit, csak úgy eszek valamit. És az »eszem« pedig mikor pl azt mondom, hogy eszem egy almát. :Dddd”; hozzászólás egy kérdéshez: „Mondjuk első körben jó lenne tudni magyarul is érthetően írni. Kellész??”, egy válasz erre: „Borsodi tájnyelv ☺ szerintem cucci”, egy válasz erre: „16 vizsgával és 4,8-as átlaggal nem, nem cucci. Én sem teszem hozzá minden második szavamhoz, hogy »he«, nem mondom az »é« helyett »í«-t csak azért, mert hajdú-bihari vagyok ☺”, egy másik hozzászólás a bejegyzéshez: „Talán először szerezd meg a magyar nyelvvizsgát”, egy válasz erre: „[megszólítás] jesszusom, miért kell valakit állandóan a helyesírása miatt szekálni??? Pont nem ez a lényeg. [...] Itt lett elegendő, mert ez már nagyjából az ötödik, a helyesírása vonatkozó hozzászólás, amikor szegény csak információt szeretne kérni, de még is oltják”.

Még gyakoribbak azok az esetek, amikor a bejegyzés maga egy nyelvjárási jelenségre (16. és 17. kép), illetve azzal kapcsolatos hozzáállásra kérdez rá (18. kép). A szavazatok összege és a hozzászólások magas száma arról tanúskodik, hogy a beszélőközösség tagjai érdeklődnek a nyelvi kérdések iránt, gondolkodnak róluk, sőt hangot is adnak véleményüknek. A valós nyelvhasználattal kapcsolatos anyanyelvi műveltség és fejlett metanyelvi kompetencia híján viszont a többségük inkább nyelvi mítoszoknak minősülő álszabályok, féligazságok, tévhitek (vö. például Lanstyák 2007) ismeretében nyilatkozik, ítélt, és azokat terjeszti nevelő céllal megírt hozzászólásaival (lásd a fenti példákat is). A 18. képen olvasható bejegyzést például több tucat olyan hozzászólás követte, amelyben további példák érkeztek a különböző okoknál fogva megnyúlt magánhangzó ejtésére (például *dógozni*, *gírosz*, *gúlyás*, *hűje*, *katólikus*, *kórut*, *vónal*, „iiiiigen hooooozta a hűűűje róóóokeer”, „Jóóóoska megjött a póóóosta”, „na de Doóra”, „LŐŐŐŐŐŐKÖSHÁZA”), mássalhangzók intervokális nyújtására (például *allig*, *bakkancs*, *ellem*, *esső*, *heggesztés*, *hüttő*, „hüttőőőőszekevény”, *jappán*, *szallag*, *szöllő*, *töllem*, *undorítottó*), magánhangzók rövidülésére (például *huszforintos*, *turó*), diftongusos ejtésre (például „paósta”), zöngésítésre (például „biciGli”) és egyéb, parodizált nyelvjárási jelenségekre (például „gyött ma pósta koma?”). Néhány további bejegyzés vagy hozzászólás a felhasználók számára zavaró nyelvi jelenségekkel kapcsolatban: „Amikor azt mondd, hogy »avval«, akkor utána fel kell mutatnod a lakcímkártyád, hogy vidéki vagy vagy elhiszik kapásból?”; „Síma”; „Érdeklődni privátba”; „Evvel, avval... pont ez alatt a poszt alatt írta ki valaki: »evvel azt hiszem nem vagyok egyedül«”; „Nálla, szallag, bicigli, rája, máma, hajcsatt, szerecc. Hirtelen most ennyi jutott eszembe”, „Nem-e lehetne”, „tölle/tőle végtelen számú hibát tudnék sorolni”; „Ez pont olyan rossz és idegesítő, mint amikor azt mondja valaki az otthon helyett, hogy otthol. Hiába tájszólás, akkor is helytelen”.

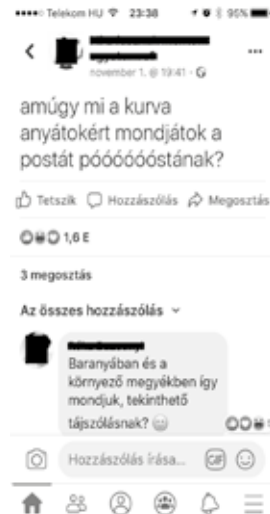
16–17. kép

Lexikai és alaktani nyelvjárási kérdésről indított szavazás nyilvános csoportban

18. kép

Nyelvjárási jelenségre irányuló bejegyzés nyilvános csoportban

Végül érdemes szót ejteni arról a jelenségről is, amikor a felhasználók hozzászólásukban bejelölik egy-egy ismerősüket egy ilyen kérdésről folytatott kommunikációban. A bejelölt személy neve megjelenik a hozzászólások között, így a csoport minden tagja számára látható lesz, illetve az egyéni beállításoktól függően a bejelölt személy minden ismerőse számára is. A névre való kattintás, illetve érintés a bejelölt személy felhasználói profiljához vezet. A bejelölés célja, hogy felhívja a bejelölt személy figyelmét az adott bejegyzésre, hozzászólásokra, és/vagy arra, hogy azok tartalma rá is vonatkozik a bejelölő ismerős véleménye szerint. A bejelölés általában humoros, kedveskedő vagy ironikus szándékkal történik, de lehet gúnyos, sértő is. A nyelvjárási jelenségekről folytatott nyilvános üze-

netváltásokban gyakori, hogy a felhasználók bejelölik azt az ismerősüket, akinek a beszédén hasonló jelenségeket tapasztalnak, amit feltehetően szemtől szemben is többször szóvá tettek már. A bejelölések arra figyelmeztetik a kutatót, hogy a beszélőközösség tagjai érzékelik a saját anyanyelvváltozatuktól eltérő regionalizmusokat, de keveset tudnak róluk, az ezekre adott reakciók pedig mutatják a bejelölt személyek saját nyelvváltozatukhoz való hozzáállásának jellegét. Ez általában kétféle, legalábbis a bemutatott véletlenszerű mintában. A 19. és a 20. képpel illusztrált attitűd a szégyenlő-önfeladó típusba tartozik, amikor a beszélő hozzáállása negatív saját nyelvhasználatával kapcsolatban, szégyelli azt, és próbálja kerülni, elfelejteni, azaz felcserélni a köznyelvre. Ilyenkor a felhasználók általában el is utasítják azt, hogy az említett regionalizmus az ő beszédmódjukra is jellemző volna.

19–20. kép

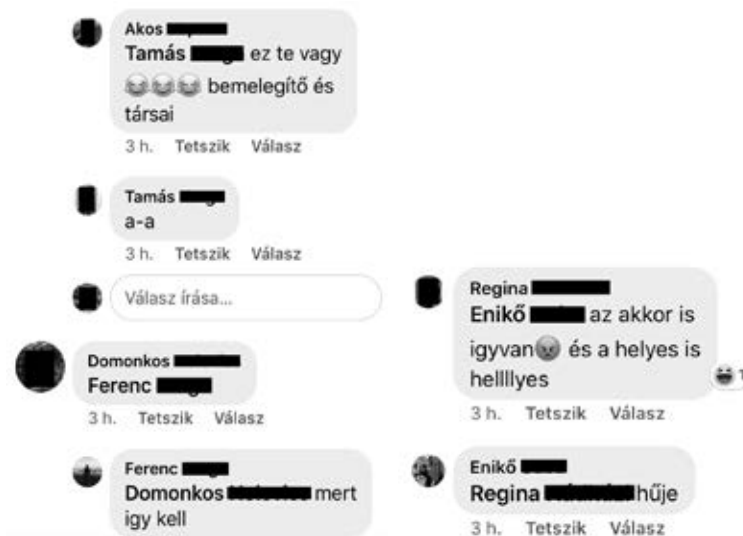
A szégyenlő-önfeladó attitűd két példája nyilvános csoportban történő bejelölésre adott reakcióként

A viszonyulás másik jellemző típusa az ellenszenvező-védekező, amikor a beszélők védik saját nyelvi normájukat, a köznyelv használatát pedig (különösen nyelvjárási környezetben) ellenszenvesnek érzik (az attitűdtípusokhoz vö. Kiss 2001). Ezt a 21. és 22. kép szemlélteti.

21–22. kép

Az ellenszenvező-védekező attitűd két példája nyilvános csoportban történő bejelölésre adott reakcióként

A nyelvjárási attitűdökkel és a szociolingvisztikai szemléletű anyanyelvi neveléssel foglalkozó tanulmányok a kiegyensúlyozó-funkcióelkülönítő viszonyulás elsajátítása és elsajátíttatása mellett érvelnek (vö. például Kiss 2001, Parapatics 2018a, b & 2020), ez azonban sok tényező miatt még kevésbé terjedt el a pedagógiai gyakorlatban (ezekről részletesebben lásd például Parapatics 2020). Erre (egyelőre) kevés példa akad a mintában, ám ott sem egyértelműen pozitív a felhasználó hozzáállása saját anyanyelvváltozatához: „nálunk így mondják...tudod vidék” (lásd még a 18. képen olvasható hozzászólást).

5. Következtetések

E tanulmány bemutatta, milyen objektív és szubjektív nyelvi adatok forrásaként szolgálhat a közösségi média dialektológiai, illetve szociolingvisztikai vizsgálatok számára. A csupán *ad hoc* jelleggel gyűjthető, véletlenszerű minta is számos nyelvi adattal szolgált arról, hogy a bejegyzések, hozzászólások és privát üzenetek nyelvhasználata egyaránt tartalmazhat különféle regionális sajátosságokat, és a felhasználók ezekkel kapcsolatos gondolataiknak, viszonyulásuknak is hangot adnak a közösségi média felületein (is). A nyelvjárási jelenségek közül a legnagyobb arányban hangtani jegyek fordulnak elő a mintában, noha a kutatás írásban folytatott kommunikációt vizsgált. A regionalizmusok feltehetően éppen írásos megjelenésük miatt tűnnek fel más, akár ismeretlen felhasználóknak, akik előszeretettel teszik szóvá, illetve javítják ki ezeket, tehát hozzáállásuk döntő arányban negatív. A közösségi média felületein megjelenő szubjektív nyelvi adatok gyakori típusa az is, amikor a felhasználók más, akár szóbeli szituációban észlelt nyelvjárási jelenségre kérdeznak rá saját profiljuk felületén vagy privát beszélgetésben, de leginkább valamely, sokszor több száz vagy több ezer tagot számláló csoportban.

A közölt példák sokasága két tanulságra is figyelmeztet. Egyrészt arra, hogy a gyakran kihaltnak vagy kihalófélben lévőnek tartott, a valóságban azonban csupán a világ változásaihoz igazodó, természetes módon jelen lévő regionális nyelvi változatosság olyannyira létező, hogy a digitális írásbeliségben is tetten érhető – vagyis sem a közoktatásban, sem a közgondolkodásban nem elhanyagolandó jelenség. Másrészt arra, hogy a felhasználók, azaz a beszélőközösség tagjai érdeklődnek anyanyelvük kérdései iránt, ám bejegyzéseik és hozzászólásaik tanúsága szerint még mindig kevés gyakorlati tudás megszerzésére nyílik lehetőségük a köznevelés éveitől kezdve a nyelvvariabilitásáról, nyelvi toleranciáról és a többnormájú szemléletről. A számos preskriptív szemléletű bejegyzés arról tanúskodik, hogy az adatközlővé váló felhasználók fontosnak tartják a „helyes” nyelvhasználatot, presztízst tulajdonítanak neki, és az iskolában tanult köznyelvi szabályok ismeretében másoktól is elvárják ezt: mindenkitől ugyanazoknak a szabályoknak a követését szituációtól, beszédpartnertől és területtől függetlenül, a szabályszegőket pedig sokszor kíméletlenül rendre utasítják.

E sorok nem a helyesírási és a standard nyelvtani szabályok figyelmen kívül hagyása mellett érvelnek, és nem hibáztatják az adatközlőket előíró szemléletükért. Az attitűdökről szóló adatok összegyűjtésének és kategorizálásának célja az volt, hogy megmutassa: a magyarországi anyanyelvi nevelés és mentalitás még mindig nem áll készen arra, hogy egy olyan nyelvészleletet közvetítsen a felnövekvő nemzedékek tagjainak, amelyben több helyes grammatikai forma vagy szó is létezik ugyanarra a nyelvi-kifejezésbeli igényre, hogy ezek helyessége régióként változó lehet, és hogy a megfelelő forma választása a nyelvhasználati szintér formalitásának mértékén, továbbá a témán és a partneren is múlik. A tanulmányban közölt példák helyesírási problémái mind nyelvjárási háttérről árulkodnak, amelyek ennek tudatosításával lennének elkerülhetőek írásban (vö. például Camps & Milian 1999, Myhill et al. 2013, Parapatics 2020), a sokak által kritizált nyelvtani formák pedig helyesek, csupán nem a köznyelv szabályai szerint. Mindezek fényében a tanulmány figyelmeztet az anyanyelvi tudatosság fejlesztésének a szükségességére is.

6. Kitekintés

Tekintettel arra, hogy a társadalom számos tagja jellemzően vagy akár kizárólagosan a közösségi média segítségével informálódik a közéleti, kulturális, oktatási, egészségügyi, tudományos és bármely más terület alá tartozó hírekről, eseményekről, egyéni kérdéseikről, továbbá látva, milyen könnyen megjelennek és terjednek akár

tévhitelen alapuló ismeretek is nyelvi és nem nyelvi jelenségekről egyaránt, érdemes elgondolkodni a közösségi média szerepéről a tudományos ismeretterjesztésben, e vizsgálathoz kötődően a metanyelvi tudatosság fejlődésében. Megszólalnak-e a tudományterületek képviselői tévhiteket terjesztő bejegyzésekkel, hozzászólásokkal szembesülve? Eljutnak-e egyáltalán hozzájuk a különféle profilokon, csoportokban felvetett kérdések, a hirdetés útján megjelenő és/vagy a felhasználók által megosztott cikkek és az ezekhez fűzött megjegyzések? Továbbá, ha mindkét kérdésre igen a válasz: érdeklődnek-e a felhasználók olyan mélységben a felvetett témák iránt, hogy tudományos véleményt is olvassanak róluk, és elfogadják-e a válaszokat? Képesek-e az illetékesek a laikusok számára is érthető és meggyőző módon, tömören közölni tudományos eredményeket és ismereteket? E szempontok vizsgálata már a tudományos ismeretterjesztés, a tudománykommunikáció kérdéskörébe tartozik (vö. például Aczél & Veszelszki 2018).

E tanulmány célkitűzéseinél maradva, a záró sorok a laikus nyelvi ismeretterjesztés néhány olyan példáját mutatják be, amely elsősorban tájszavak közlésével, másodsorban további nyelvjárási jelenségek szemléltetésével magyarázza el a más vidéken szocializálódott felhasználóknak saját régiójuk, szűkebb területük természetes nyelvi sajátosságait. Az ilyen témájú bejegyzések célja kettős: egyszerre kívánják elfogadóbbá tenni a beszélőközösség tagjait a nyelvi változatossággal szemben, és megerősíteni saját kisebb közösségük lokális (nyelvi) identitását. A bejegyzésekhez fűzött hozzászólások típusa kétféle lehet: további nyelvi példákkal támogatják a régiót bemutató bejegyzés tartalmát és szerzőjét, akár ismeretlenül is, vagy párhuzamos példákat hoznak egy másik régió nyelvváltozatának bemutatására. Negatív megjegyzések ilyen esetekben nem fordulnak elő, legalábbis az eddig gyűjtött adatok között. A 23. és 24. kép egy ilyen bejegyzést és az arra érkezett hozzászólásokat mutatja be. Azok és a megosztások magas száma ezúttal is jelzi az érdeklődést és az igényt az ilyen jellegű összefoglalók iránt.

23–24. kép

Laikus nyelvi ismeretterjesztő bejegyzés és hozzászólásai

"Nagyon büszke vagyok! Büszke vagyok arra, hogy SOMOGYI vagyok!!!
Nálunk a zöldborsó az cukorborsó, és a sárgabab az spárga.
Töszmörögni szoktam, amikor készülők valahova és ezzel a szóval kifejezem, hogy nem sietem el a dolgokat. Nálunk minden szörp málna.
Ha azt mondom, faragó, mindenki tudja, hogy valójában a hegyezőről beszélek... nálunk a befőttesüveg dunsztosüveg. Mi tányérAT kérünk, nem tányért. Ha elmegyek vásáni, általában megérem hazavinni. Ha azt mondom, hogy tixó, mindenki tudja, hogy a celluluxra gondolok. Ha valami akadál, odébb teszem. Amikor azt kérdezem, hogy "mire értél haza?", akkor tulajdonképpen arra vagyok kíváncsi, hogy hány órára. A kapucni nálunk kucsma, a hõmbõlõdni szõt pedig a legurul-ra mondjuk. Mi a hegyre megyünk ivás és bulizás képpen devendérozni nem pedig a szõlõbe. Mi fõnek megyünk, meg lenek és sokszor futkozunk is e két irány között. Igen és a hidegtõl kiborsózik és nem lûdbõrös lesz. A dzsindzsás szó teljesen elfogadott magyar szó, amirõl tudjuk, hogy a gazos susnyást jelenti. Nálunk hóharmat csipi meg a sûtõtõkõt és nem a dért "Ne csikálj!"- ez a ne csiklandozz. Ja, és a legjobb falat nem a kenyérvége, hanem a gyûrke vagy csûcske! ÉS ÍGY ESİK JÕL, a rossebb vigye el Tájékozttatásól: Somogyország megyeszékelye KapoZSvår....DDDDDDDD"

Mégsem tetszik · Hozzászólók · Megosztom · 18 órája · 8

Előfordul, hogy a bejegyzés nem szöveggként, hanem a figyelem felkeltésének érdekében képként kerül és terjed a közösségi médiában. Ilyen például a „Zalai tájszólások gyűjteménye” (néhány részlet: „Lenek = lefelé [...] Harizsnya = harisnya [...] Zsõmla = zsemle [...] Sindõ = tetõcserép”), a több versszakos „Egy nap Borsodban” (részlet: „Borsodinak születtem, / Ez, mit hazámnak mondhatok, / Nem is tudják a pestiek, / Mit jelent, ha

tunkolok. // Nem értik ha kuhint főzök, / S hozzá csak egy dumót eszem, / Mert becsemelni nem fogok! / Azért van egy kevés eszem”) vagy a 25. képen látható humoros céllal alkotott hasonlat.

25. kép

A humoros nyelvi ismeretterjesztés egy példája a közösségi médiában

A közösségi média tehát számos lehetőséget kínál a nyelvtudomány művelői számára is, nemcsak empirikus vizsgálatok adatforrásaként, hanem – azok eredményeire is alapozva – akár nyelvi tévhitek cáfolatához, nyelvi ismeretterjesztéshez is. Szerepe ennél fogva semmiképpen sem hanyagolható el, még akkor sem, ha az ott gyűjtött, résztvevő megfigyeléssel szerzett adatok csupán véletlenszerű, ám a kutató személyétől bizonyosan nem befolyásolt mintát eredményeznek.

Irodalom

- Aczél Petra & Veszelszki Ágnes (2018): Egy új tudománykommunikációs modell szükségességéről. A sciXcom-modell. *Jel-Kép: Kommunikáció, Közvélemény, Média*, 4. sz. 5–18. o.
- Balázs Géza (1999): Címzavak az új értelmező szótárhoz (3.). *Édes Anyanyelvünk*, XXI. évf. 1. sz. 19. o.
- Balázs Géza (2019): Új szavak, kifejezések (105.). *Édes Anyanyelvünk*, 41. évf. 3. sz. 23. o.
- Balogh Andrea (2014): Geeknyelvtan? A számítógépes játékok nyelvéről. In: Veszelszki Ágnes & Lengyel Klára (szerk.): *Tudomány, technolektus, terminológia: a tudományok, szakmák nyelve*, 345–352. o. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó.
- Bódi Zoltán (2011): *Infoszótár: Informatikai fogalmak eredete, magyarázata és használata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Camps, Anna & Marta Milian (eds.) (1999): *Metalinguistic activity in learning to write*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- da Costa Ferreira, Paula et al. (2020): Online verbal aggression, social relationships, and self-efficacy beliefs. *New Media & Society*, first published February 17.
- Érsok Nikoletta Ágnes (2001): Név választás az IRC-n. *Névtani Értesítő* 23. évf. 75–80. o.
- Érsok Nikoletta Ágnes (2007): *Az internetes kommunikáció műfajai (különös tekintettel az interaktív magánéleti műfajokra)*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.

- Falyuna Nóra (2018): Nyelvi manipuláció az interneten. In: Gabos Erika (szerk.): *A média hatása a gyermekekre és fiatalokra IX.*, 69–75. o. Budapest: Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesület.
- Gallasy Magdolna (2018): Az egyszerű mondatok. In: Kiss Jenő & Pusztai Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*, 195–209. o. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Hegedűs Attila (2001): A nyelvjárási mondattani jelenségek. In: *Mdial*, 362–374. o.
- Istók Béla (2018): *Internetes futballnyelvhasználat. Közösség, mémek, szóalkotás*. Eger: Líceum Kiadó.
- Kiss Jenő (2001): A nyelvi attitűd: a nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás. In: *Mdial*, 218–229. o.
- König, Lars & Regina Jucks (2019): Hot topics in science communication: Aggressive Language decreases trustworthiness and credibility in scientific debates. *Public Understanding of Science*, vol. 28, no. 4, pp. 401–416.
- Labov, William (1966): *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, D. C.: Center for Applied Linguistics.
- Lanstyák István (2007): A nyelvi tévhitekről. In: Domonkosi Ágnes, Lanstyák István & Posgay Ildikó (szerk.) *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*, 154–173. o. Dunaszerdahely & Budapest: Gramma Nyelvi Iroda & Tinta Könyvkiadó.
- MDial. = Kiss Jenő szerk. (2001): *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Minya Károly (2007): *Új szavak I. Nyelvünk 1250 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Minya Károly (2014): *Új szavak II. Nyelvünk 800 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Minya Károly (2019): *Új szavak II. Nyelvünk 850 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Myhill, Debra, Susan M. Jones & Annabel Watson (2013): Grammar matters: How teachers' grammatical subject knowledge impacts on the teaching of writing. *Teaching and Teacher Education*, no. 36, pp. 77–91.
- Parapatics Andrea (2016): A nyelvjárások írásbeliségéről fiatalok nyelvhasználatában. In: Károly Krisztina & Homonnay Zoltán (szerk.): *Kutatások és jó gyakorlatok a tanárképzés tudós műhelyéből*, 94–109. o. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Parapatics Andrea (2018a): Regionalizmusok fiatalok nyelvhasználatában: tények, problémák, javaslatok. In: Balázs Géza & Lengyel Klára (szerk.): *Grammatika és oktatás – időszzerű kérdések: Struktúra, funkció, szemiotika, hálózat*, 287–296. o. Budapest: ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Inter Nonprofit Kft. & MSZT.
- Parapatics Andrea (2018b): *Nyelvjárástani munkafüzet*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Parapatics Andrea (2020): *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Posgay Ildikó (2000): The syntactic construction of the type (*el*) *kell menjek* in Standard Hungarian and the influence of Transylvanian Hungarian dialects. *Dialectologia et Geolinguistica*, no. 8, pp. 63–67.
- Sherman, Tamah & Jaroslav Švelch (2014): „Grammar Nazis never sleep”: Facebook humor and the management of standard written language. *Language Policy*, no. 14, pp. 315–334.
- Sinkovics Balázs (2011): *Nyelvi változók, nyelvi változások és normatív szabályozás. Doktori disszertáció*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.
- Veszelszki Ágnes & Parapatics Andrea (2014): A résztvételtől a részvétig. A halál megjelenése és gyászmunka a közösségi oldalakon. *Magyar Nyelvőr*, 2. sz. 179–198. o.
- Veszelszki Ágnes szerk. (2012): *Netszótár. @-tól a Zuckerbergnetig*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Veszelszki Ágnes (2015): Érzelemkifejezési módon a digitális kommunikációban: emotikonok és reakciógifek. *Magyar Nyelvőr*, 1. sz. 74–85. o.
- Veszelszki Ágnes (2017a): *Digilect. The Impact of Infocommunication Technology on Language*. Berlin & Boston: de Gruyter.
- Veszelszki Ágnes (2017b): Linguistic and non-linguistic elements in detecting (Hungarian) fake news. *Acta Universitatis Sapientiae Communicatio*, vol. 4, no. 1, pp. 7–35.

Abstract in English

Regional language features and their judgement in social media

This study investigates social media as a possible linguistic data source of empirical research. Since the paper draws attention to the existence of linguistic data that can be collected by passively observing digital communication, the studied sample is random and not representative. However, the information not affected by the presence of the researcher has an enormous role (beside other data garnered via different methods). This kind of reliable data is provided by the quasi faceless, oral-like, and less reflected language use on social media platforms. The study presents a great number of self-collected objective and subjective data (language facts and attitudes), highlighting that the sample shows prescriptive, one-norm language view of the users who judge and correct phonetical, syntactical and lexical regionalisms and the users of them. The paper also draws attention to the role of social media in developing metalinguistic awareness and forming attitudes by users and by direct science communication.

Keywords: dialect, dialectology, digital media, language attitude, language myths, metalinguistic awareness, mother tongue, social media, regionalism, sociolinguistics

Parapatics Andrea, PhD, nyelvész, a Pannon Egyetem MFTK Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet oktatója és tudományos munkatársa. Az *Anyanyelv-pedagógia* című folyóirat alapító szerkesztője, rovatvezetője. Tagja volt az MTA-ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoportnak, amely a magyar nyelvterület több száz kutatópontján gyűjtött dialektológiai és szociolingvisztikai adatokat az *Új magyar nyelvjárási atlasz* előkészítéséhez. Kutatási területei: a szlenggel kapcsolatos közösségi mentalitás vizsgálata, a magyar nyelv területi változatosságával kapcsolatos attitűdök, a dialektusok és a nyelvjárási háttér anyanyelvi nevelési kérdései. Magyar és angol nyelvű publikációin túl a *Szlengszótár* (Tinta, 2008) és két oktatási segédanyag: *Nyelvjárástani munkafüzet* (Tinta, 2018) és *Gyakorlati szövegalkotási munkafüzet* (Tinta, 2019) szerzője. Legújabb munkája *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés* című monográfia (Tinta, 2020). Email: parapatics.andrea@mftk.uni-pannon.hu